

ЕКОНОМІКА

АПК

Міжнародний
науково-виробничий
журнал

7 / 99

СПІВЗАСНОВНИКИ ЖУРНАЛУ:

- ◆ Міністерство агропромислового комплексу України
- ◆ Державний комітет України по земельних ресурсах
- ◆ Республіканський акціонерний комерційний агропромисловий банк "Україна"
- ◆ Інститут аграрної економіки УААН
- ◆ Всеукраїнська Рада колективних сільськогосподарських підприємств
- ◆ Корпорація "Укראгропромбїржа"
- ◆ Компанія "Брати Карич"
- ◆ Аграрний інститут НВАТ "Агроїнком"
- ◆ Українське виробниче об'єднання "Агромаш"
- ◆ Українське акціонерне товариство "Укראгробізнес"
- ◆ Агропромисловий комбінат "Рось" (Київська область)
- ◆ Концерн "Украсервіс"
- ◆ Національний аграрний університет
- ◆ Українська науково-виробнича асоціація з економіки агропромислового виробництва – "Економіка АПВ"

© Співзасновники журналу "Економіка АПК", 1999 р.

Виходить раз на місяць

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 1923 від 10.04.96

ЕКОНОМІКА

АПК

Міжнародний
науково-виробничий
журнал

7 / 99 (57)

ЗМІСТ

Аграрна реформа: пошуки, проблеми

- Лузан Ю.Я.* Концептуальні основи розробки та організації здійснення Національної програми розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села України на 1999-2010 роки..... 3
- Імас Є.В.* Стратегічні завдання відновлення цукробурякового підкомплексу в Україні..... 8
- Кузнецов О.М.* Сучасний стан та перспективи розвитку галузі олійних культур в Україні з урахуванням світового досвіду..... 14
- Гончаренко В.В.* Кредитні кооперативи як форма фінансової самопомогі сільського населення..... 21
- Дмитрук С.В.* Акціонування підприємств системи хлібопродуктів..... 28
- Ручкін О.В., Рудь А.М., Стовбїр О.П., Рудь В.П., Рудницька Т.О.* Реформування в українській асоціації "Укрсортонасіневооч"..... 34
- Саблук Р.П.* Лізинг у підприємницькій діяльності..... 38

Економічний механізм господарювання

- Дем'яненко М.Я.* Джерела сплати податків..... 43
- Зайчковський А.О., Пєтухова О.М., Нетяжук М.В.* Маркетинг як інструмент управління прибутком хлібопекарських підприємств м. Києва..... 47
- Гривківська О.В.* Про стабілізацію сільськогосподарського виробництва..... 53
- Перебийніс В.І.* Шляхи підвищення енергетичної ефективності тваринництва..... 56
- Чопенко В.М.* Ефективність овочівництва у приміській зоні м. Києва..... 61
- Косарева Т.В., Пугачов М.І.* Сільські дороги і тарифи на перевезення вантажів..... 64

дешево... на себе виконання ринкових функцій. З руїнацією старої інфраструктури досі не... ринковий планово-адміністративної системи трансформувалася не в економіч... бні під... ринкової системи, а в роздрібні базари. Оскільки аграрний ринок у нашій державі ще остаточно не сформовано, необ... виробис... -апвнити його реальним змістом, де б всі складові цього процесу діяли цив... країни не... звано, на умовах конкуренції, економічного змагання, в якому перемагають ком... іть якби... -ність, працелюбність, підприємливість.

*

Кредитні кооперативи як форма фінансової самопомоги сільського населення

В.В. Гончаренко, кандидат економічних наук
Полтавський кооперативний інститут

Головна проблема із середини минулого століття і по нині кооперативні форми фінансової самопомоги населення полегшують життя мільйонам людей у багатьох країнах світу, залишаючись маловідомими широкому загалу українського народу. Термін "самопоміг" ще рідко можна почути або зустріти на шпальтах газет та журналів, виступах політиків чи наукових дискусіях.

Кооперативна ідея фінансової самопомоги виникла в 50-х роках XIX ст. в Німеччині. Видатні німецькі кооператори Герман Шульце-Деліч та Фрідріх Райфайзен майже одночасно (незалежно один від одного) запропонували два принципово різних підходи щодо організації кредитування на кооперативних засадах: перший — для міського населення, другий — для сільського.

Кредитна кооперація історично виникла у двох основних формах. Відповідно до цього й два типи кредитних кооперативів: кредитні товариства (їх ще часто називали "сільські каси") Райфайзена та ощадно-позичкові товариства (їх ще називали "народні банки") Шульце-Деліча. Це дві різні моделі кооперативного кредитування, одна з яких була пристосованою до певного соціального середовища. З Німеччини ці моделі поширилися в інші країни. Нині можна стверджувати, що кредитна кооперація у будь-якій країні ґрунтується на основах моделі Райфайзена або Шульце-Деліча, з деякими відмінностями, зумовленими особливостями національного законодавства¹. Наприклад, кредитні спілки, які активно відроджуються в Україні протягом останніх років, у своїй основі мають модель Шульце-Деліча, пристосовану до потреб міських жителів². Тому українським кредитним спілкам важко ефективно працювати на селі і тільки окремі з них знайшли ефективні механізми роботи з сільськогосподарськими товаровиробниками.

Фрідріх Райфайзен ще в середині минулого сторіччя створив модель кредитного кооперативу, пристосовану до умов села, потреб та можливостей сільських мешканців. Ця модель була орієнтованою на сільських господарів, але знайшла велику популярність й серед інших соціальних верств села, про що свідчать дані таблиці.

Райфайзенівське кредитне товариство діяло на основі специфічних, пов'язаних з селом, принципів організації економічних принципів. У книзі "Кредитні товариства як засіб від бідності селян, фабричних робітників та ремісників", виданій у 1866 році, Райфайзен описав та обґрунтував свою систему самопомоги сільському населенню.

Гончаренко В.В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика. — К.: Наукова думка, 1997. — С.33.

Гончаренко В.В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика). — К.: Глобус, 1998. — С.131-135.

ню. Однак, викладаючи свої погляди, він не наводив вичерпного переліку організаційних та економічних принципів функціонування системи фінансової самодопомоги селян. Тому різні дослідники, аналізуючи зміст книги, на власний розсуд виділяють певні положення як "принципи Райфейзена". Наприклад, Г.Вольф¹ виділив у системі Райфейзена вісім принципів:

1. Відсутність вступних та пайових внесків.
2. Відсутність видачі дивідендів членам.
3. Спрямування чистого доходу товариства в запасний та засновницький фонди, які є власністю товариства, а не членів.
4. Безоплатна робота членів правління.
5. Локалізація, тобто обмеження району діяльності товариства.
6. Необмежена майнова відповідальність членів.
7. Надання позичок тільки членам.
8. Надання позичок виключно на виробничі цілі.

Соціальний склад членів "сільських кас" Райфейзена*
(дані 1926 р.)

Соціальні групи	%
Сільські господарі — всього	61
У тому числі з площею землі, га:	
менше 2	10,7
2-5	17,7
5-20	23,4
20-100	8,6
понад 100	0,6
Кустарі та ремісники	16,3
Священики	0,4
Вчителі	1,4
Чинovníки та службовці	4,3
Робітники	11,8
Інші професії	3,9
Общини та юридичні особи	0,9
Всього	100

* Розраховано за: Пажитнов К. Новейшее развитие кредитной кооперации за границей. — К., 1929. — С.22.

Інший дослідник кооперативного руху А.Н.Анциферов² до вищенаведених принципів додає ще два:

заборона членам товариства бути одночасно членами двох або більше товариств;

зобов'язання товариства керуватись у своїй діяльності системою обліку та положеннями, розробленими об'єднанням, до якого входить товариство, та підлягати контролю з його боку.

На думку С. Бородаєвського³, важливі ще такі принципи:

прийом у члени товариства виключно сільських господарів;

поєднання кредитних операцій з операціями по закупівлі та збуту товарів.

¹ Вольф Г. Народные банки. — 1915. — С.112—117.

² Анциферов А.Н. Кооперация в сельском хозяйстве Германии и Франции. — Х., 1909. — С.29.

³ Бородаєвський С. Історія кооперації. — Прага: Укр. громад. вид. фонд, 1925. — С.129—130.

«А. Пажитнов¹ до перелічених ознак райфейзенівських товариств додає: покладання на кредитне товариство функції добродійної установи.

Таким чином, щодо принципів, на основі яких діяли організації Райфейзена, є чотири погляди. Деякі дослідники обмежуються простим переліком ознак, не аналізують їхнього взаємозв'язку. Наприклад, принцип заборони участі в інших подібних товариствах викликаний необмеженою відповідальністю членів по боргах товариства.

Найголовнішими, фундаментальними принципами діяльності товариств Райфейзена можна вважати такі положення:

1. Відсутність пайового капіталу (членських внесків).
2. Необмежена відповідальність членів по боргах товариства.
3. Обмеження району діяльності товариства.
4. Надання позичок лише членам товариства з урахуванням особистості позичальника.
5. Безоплатна робота у виборних органах управління та демократичний контроль в організації.

Розглянемо кожен з цих принципів, їхній взаємозв'язок та особливості системи, яку вони створюють.

Перший принцип Райфейзена — відсутність пайового капіталу в товаристві. На перший погляд, він здається абсурдним, адже жодна організація в принципі не може снувати без капіталу, який вноситься власниками при її заснуванні і використовується на виконання статутних завдань. Якщо товариство створюється для надання кредитів, логічно воно мало б створити за рахунок пайових внесків членів пайовий капітал, який у подальшому використовувався б для надання позичок.

Однак Райфейзен принципово відкидав необхідність пайового капіталу. Працюючи в селі та бажаючи допомогти саме найменш забезпеченим селянам, Райфейзен дійшов висновку, що не можна вимагати від них ніяких грошових внесків при вступі до товариства. І дійсно, за першим статутом, члени не були зобов'язані сплачувати ні паїв, ні вступних внесків. Але німецький кооперативний закон 1889 р. змінив цей порядок, зробивши паї обов'язковими для всіх товариств. Тому кредитні товариства Райфейзена були змушені запроваджувати паї, але вони були досить дрібними і лише номінального характеру. За дослідженнями А.Н.Анциферова², у кредитних товариствах Райфейзена кожен його член міг мати лише один пай, вартістю не більше 15 марок (який, крім того, міг сплачуватись у розстрочку. — *Прим. авт.*); нарахування на паї не могли перевищувати відсотків за позичені товариством кошти; вступного внеску не було; спочатку товариства зовсім не мали пайового капіталу (пайових внесків), щоб відкрити доступ до товариства всім бажаючим незалежно від їхнього майнового стану, але були змушені відступити від цього принципу через вимоги законодавства, яке зобов'язало кооперативні товариства мати пайовий капітал.

Чому ж Райфейзен так принципово виступав проти пайового капіталу? Справа в тому, що товариства, як правило, започатковувались незначною кількістю осіб. Щоб сформувати достатній для надання кредитів капітал, товариство повинне було встановити великий розмір паю для кожного члена. Але в той час переважна більшість селян не мала достатньо коштів, щоб вносити паї значного розміру. Це могли собі дозволити лише окремі господарі. Тому великий розмір паю обмежував доступ до товариства широких верств селян. Встановлення невеликого розміру паю відкривало можливість для вступу в товариство середнім та незаможним селянам, але не дозволяло сформувати достатню для надання кредитів суму. Отже, у цьому випадку кооператив потребував зовнішньої допомоги.

Таким чином, сільська кредитна кооперація стояла перед дилемою: або великий пай і недоступність товариського кредиту для біднішої частини селянства, або невеликий пай (навіть його повна відсутність), але в такому разі — допомога із сторони. Звичайно, Райфейзен обрав другий варіант. За дослідженнями М.І.Туган-Бара-

¹ Пажитнов К. Новейшее развитие кредитной кооперации за границей. — К., 1929. — С.55.

² Анциферов А.Н. Кооперативный кредит и кооперативные банки. — Харьков: Изд-во "Союз" Украинского кредитного союза кооперативов, 1919. — С.62.

новського¹, перші райфейзенівські товариства отримували капітал на благодійних засадах: заможніші мешканці села — поміщики, духовенство та ін. — надавали кредитним товариствам необхідний йому капітал з умовою, що він буде повернутий після того, як товариство зміцніє. Однак якби всі кредитні кооперативи створювались на основі благодійної допомоги, вони не могли б набути великого поширення.

Насправді, життя внесло свої корективи, і вищенаведена дилема з часом знайшла цікаве логічне вирішення. Перші кредитні кооперативи зміцніли, створили свої об'єднання, які набули можливості надавати позички новостворюваним товариствам, забезпечуючи їх необхідним для початкового розвитку капіталом. Сільська кредитна кооперація отримала міцну основу для свого розвитку, стала обходитись без сторонньої допомоги (як це було із самого початку) та водночас позбавилась необхідності формування пайового капіталу за рахунок пайових внесків великого розміру.

Таким чином, відмова від пайового капіталу, сформованого великими пайовими внесками членів, найкраще відповідає завданням селянської кредитної кооперації, яка ставить за мету організувати кредит для широкого кола селян. Капітал, необхідний товариству для початку справи, отримується не за рахунок пайових внесків членів, а за рахунок коштів, залучених зі сторони. Однак для того щоб будь-яка організація або особа надала товариству свої кошти, необхідна гарантія їх повернення. І цією гарантією став другий принцип Райфейзена.

Другий принцип Райфейзена — необмежена відповідальність членів по боргах товариства — став тією основою, що забезпечила довіру до товариства з боку кредиторів. У цьому принципі знаходить прояв сила кооперативного об'єднання. Окремі не досить платоспроможні господарства, об'єднані міцним зв'язком взаємної солідарної відповідальності, разом являють собою сильну, досить платоспроможну одиницю. І чим більше членів об'єднано в цій організації, тим вища її платоспроможність (у подальшому даний принцип був покладений в основу кредитування так званих "позикових кіл").

Звичайно, що солідарна відповідальність членів викликала довіру та повагу з боку кредиторів та значно підвищувала платоспроможність товариства. Майно декількох сотень селянських господарств — членів товариства було надійним забезпеченням та дозволяло товариству отримати великий і довгостроковий кредит, а з нього сформувати початковий капітал. Комерційні банки, які не хотіли мати справу з окремими дрібними селянськими господарствами і, як правило, відмовляли їм у кредиті, кредитному товариству як надійному позичальникові надавали кредит. Крім того, така форма забезпечення зобов'язань товариства викликала довіру людей, і серед них знайшлося багато бажаючих вкласти свої гроші на ощадні та поточні рахунки, які відкривало товариство.

Отже, в кредитних товариствах Райфейзена не пайовий капітал став основою діяльності, а довіра до товариства з боку кредиторів. Тому тут не було необхідності у пайових внесках та створенні з них початкового власного капіталу. Товариство починало працювати на залучених під солідарну відповідальність коштах. Це давало можливість навіть найбіднішим селянам ставати їх членами.

Слід зазначити, що деякі дослідники не вважають принцип необмеженої відповідальності членів надзвичайно важливим. Так, М.І.Туган-Барановський² не розглядає солідарну відповідальність як принцип, але вважає принциповою заборону членові товариства одночасно брати участь у декількох товариствах, яка впливає з принципу необмеженої відповідальності в них. О.В.Чаянов³ вважає, що необмежена відповідальність у райфейзенівських товариствах є лише поступкою ідеології капіталістичного кредиту і платоспроможність кредитного товариства встановлюється не цим, а іншими принципами Райфейзена. Крім того, він вважав, і з ним тут не можна не погодитись, що загроза необмеженої відповідальності змушувала членів активно вника-

¹ Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации/ Предисл.,коммент. Л.А.Булочникова и др. — М.: Экономика, 1989. — (Экон. наследие). — С.235—236.

² Там же. — С. 234—235.

³ Чаянов А.В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации. — М.: Наука, 1991. — С.143—144.

у справі свого кооперативу, контролювати його роботу та формувати в селі громадську думку на користь вчасного повернення позичок.

Суворий, на перший погляд, принцип необмеженої відповідальності в дійсності не був таким страшним. Справа в тому, що він мав швидше психологічне значення і в житті до нього майже ніколи не доходило. Реальна відповідальність членів своїм майном наставала лише у випадку, коли товариство неспроможне було покрити зобов'язання власним майном, що формувалось за рахунок процентів від наданих позичок. Як правило, за декілька перших років роботи товариство нагромаджувало необхідні для виконання своїх зобов'язань резерви.

Принцип солідарної відповідальності, крім усього, фактично забезпечував механізм взаємного страхування господарств членів товариства. Непередбачувані форс-мажорні обставини, такі як пожежа, град, падіж худоби та інші, можуть миттєво зробити міцне селянське господарство неплатоспроможним. Якщо кредитором такого господарства є банк, він усіма засобами прагнучим повернути свої гроші, навіть якщо внаслідок цього остаточно розорить господарство позичальника. Якщо кредитором буде товариство, воно має можливість допомогти своєму членові, який потрапив у біду. Таким чином, ризик банкрутства від непредбачуваних обставин кожного окремого господарства може бути зменшений за рахунок підтримки товариства. На закінчення розгляду райфейзенівського принципу необмеженої відповідальності членів за боргами товариства слід зауважити, що з часом даний принцип все-таки втратив своє значення. Але це сталося лише після того, як з'явились інші форми забезпечення вкладених у товариство грошей (наприклад, державна опіка і контроль, підтримка об'єднаннями кредитних кооперативів та ін.).

Третій принцип Райфейзена: обмеження району діяльності товариства (в літературі він часто називається "принципом локалізації"). Даний принцип на перший погляд здається нелогічним, адже кожна організація зацікавлена в максимальному розширенні поля своєї діяльності. Тому кредитний кооператив має бути зацікавленим в охопленні якомога більшої території та залученні якомога більшої кількості членів. Але райфейзенівські товариства чинили навпаки — обмежували сферу своєї діяльності. Найоптимальнішою Райфейзен вважав територію діяльності товариства в межах церковного приходу. Максимальним районом для кредитного товариства була територія, на якій проживає до 1500 осіб. На практиці середня кількість членів райфейзенівських товариств була значно меншою: в Німеччині на одне таке товариство на початку ХХ ст. припадало в середньому менш як 100 членів, тоді як в Україні — близько 700. Водночас середня кількість членів у сільських кредитних касах Німеччини не перевищувала 90 чол., міських райфейзенівських кредитних касах Франції — 50 членів, райфейзенівських касах Бельгії — 75 членів.

Логічність принципу локалізації зумовлена необмеженою солідарною відповідальністю членів товариства по його боргах. Зрозуміло, щоб погодитися взяти на себе відповідальність за дії людини, необхідно добре знати її особисті якості, а також платоспроможність та ефективність ведення господарства. Отже, обмеження району діяльності товариства сприяло тому, щоб його члени, які несли солідарну відповідальність по його боргах, добре знали одне одного, а правління мало можливість стежити за змінами у фінансово-майновому стані господарств членів товариства та цільовим використанням кредиту.

Локалізація діяльності товариства була необхідною для забезпечення його стабільності, але водночас стримувала можливість зростання, що призводило до зниження ефективності. Обмеження району діяльності створювало товариству певні проблеми:

не завжди вдавалося забезпечити матеріальну міцність та фінансову стабільність товариства через малу кількість членів та незначний розмір заощаджень селян;

часто не вдавалося взяти дешевий кредит через дефіцит оборотних коштів та мімальність обороту товариства;

через нестачу коштів товариство не могло на належному рівні проводити роз'яснювальну роботу, яка б формувала сприятливе кооперативне середовище;

у малому районі не могло бути достатньої кількості активних та здібних людей, здатних професійно керувати товариством.

Тому Райфайзен вважав одним з найважливіших завдань — створення спілок (об'єднань кредитних товариств) різних рівнів (районних, обласних, центральних) через які б здійснювалось взаємкредитування між товариствами, забезпечувався вихід товариств на фінансові ринки та які б надавали інші необхідні товариствам послуги. Такі спілки, що зв'язували б сотні й тисячі окремих товариств в єдину систему, не порушуючи їхньої самостійності, дозволили б об'єднати товариства в єдине ціле, створити єдину мережу, яка б дала можливість членам цієї мережі, залишаючись локалізованими й незалежними, мати переваги великої організації.

Згодом була створена триступенева система кооперативного кредитування: перший ступінь складали кредитні товариства, другий — районні та обласні центральні каси, третій — центральний кооперативний банк. Учасниками кредитних товариств були окремі особи, центральних кас — кредитні товариства, центрального банку — центральні каси та інші кооперативні об'єднання. Така система повністю компенсувала недоліки локального характеру діяльності кредитних товариств.

Четвертий принцип Райфайзена — надання позичок лише членам товариства з урахуванням особистості позичальника. Стосовно цього принципу О.В.Чаянов¹ підкреслював, що справжню основу кооперативного кредиту Райфайзен бачив не в тому, чим забезпечений кредит, а в тому, кому надаватимуться позичені кооперативом гроші і на які цілі вони використовуватимуться. Щодо першого, товариство створювалось для надання кредитів лише своїм членам. Кожен член товариства при вступі повідомляв повну інформацію про себе та своє господарство (наявність будівель, кількість землі, засобів виробництва та ін.). Ця інформація перевірялась товариством, і на її підставі, з урахуванням особистих якостей члена (сумління, порядності, працьовитості, підприємливості та ін.), йому відкривався кредит, тобто визначалась сума, в межах якої можна було без ризику для товариства надавати кредит даному членові. У разі необхідності член товариства міг у будь-який момент попросити цю суму.

Щодо цілей, то позички у райфайзенівських товариствах видавались лише на виробничі потреби членів. Виробниче призначення кредитів було обумовлене Райфайзеном як основа кооперативного кредиту. Кредитне товариство прагнуло насамперед допомогти селянинові заробити гроші і цим підвищити рівень життя. Тому товариство надавало позички лише на продуктивну діяльність, в результаті якої господарство позичальника мало б отримати прибуток та розрахуватись з товариством за взятий кредит, сплативши основну суму кредиту та відсотки. Цей принцип був викликаний також необхідністю сплати відсотків за залучені товариством кошти.

П'ятий принцип Райфайзена — безоплатна робота членів виборних органів товариства та демократичний контроль в організації. Принцип роботи членів органів управління товариства на громадських засадах був викликаний потенційно невеликими розмірами кредитних товариств та бажанням зменшити витрати на їхню діяльність. Він передбачає, що коли члени виборних органів не матимуть матеріального зиску від роботи в товаристві, то в органи управління прийдуть люди, які візьмуть на себе виконання певних обов'язків лише через інтерес до справи та бажання допомогти своїм односельцям. Такі люди за свою роботу отримають не матеріальну, а моральну винагороду, а якщо зважити на те, що територія дії товариства обмежена, це сприятиме значному підвищенню їхнього авторитету в громаді.

Таким принципом передбачено, що плату за роботу може отримувати лише скарбник. Членам органів управління, як правило, повертаються лише фактичні витрати, пов'язані з виконанням ними своїх обов'язків (поїздки у справах товариства та ін.).

Крім того, Райфайзен вважав за необхідне створення в кожному товаристві спеціального "неподільного фонду". Він пропонував дві третини чистого доходу товариства спрямовувати на формування цього фонду, який мав би подвійне призначення: 1) поки товариство існує, фонд належить товариству, перебуває в обігу та, постійно зростаючи, з часом забезпечить фінансову незалежність товариства і можливість

¹ Чаянов А.В. Краткий курс кооперации. — Репринтное воспроизведение издания 1925 года. — М.: Книжная палата, 1989. — С.26.

ведення кредитних операцій за рахунок його коштів; 2) при ліквідації товариства цей фонд не розподіляється між членами товариства, а передається об'єднанню кредитних товариств, яке надасть його іншому кредитному товариству, що створюватиметься в даній місцевості. Такий механізм мав би забезпечити "безсмертя" кожному одиницю створеному кредитному товариству. Ідея неподільності фонду виглядала привабливою для створення системи, але не знайшла належної підтримки у кредитних товариствах, які використали із запропонованого підходу лише механізм формування власних коштів.

Райфейзен вважав також важливим поступове переростання кредитного кооперативу в універсальний сільський кооператив. Кредитні операції, на думку Райфейзена, повинні бути єдиною справою товариства. Кредитне товариство мало стати сільським кооперативом універсального типу: крім надання позичок, воно повинне допомагати своїм членам робити заощадження, закуповувати потрібні засоби виробництва, продавати продукти їхньої праці, організовувати для своїх членів курси та лекції з сільського господарства, підвищувати господарський, моральний та інтелектуальний рівень сільських мешканців.

Для повної характеристики райфейзенівського товариства необхідно додати ще певні положення щодо його управління. Прийом нових членів у товариство здійснювався за рішенням загальних зборів і дуже прискіпливо. Товариство не прагнуло мати якомога більше членів, а намагалося не допустити до членства людей ненадійних та нечесних. А з рештою, товариства були досить демократичними організаціями. Правління складалося з 5 членів і було виконавчим органом. Спостережна рада зазвичай від величини району діяльності складалася з 3-9 членів, і не рідше одного разу на 3 місяці контролювала діяльність правління та фінансово-майновий стан позичальників, яким були надані позички, і їхніх поручителів. Члени правління обирались на чотири роки з таким розрахунком, щоб через кожних два роки закінчувались повноваження двох членів правління. Члени спостережної ради обирались на три роки, причому щороку закінчувались повноваження третини кількісного складу. Голова товариства спочатку обирався загальними зборами і автоматично ставав головою правління. Пізніше була впроваджена система, коли загальні збори надають повноваження правлінню самому обирати голову зі свого складу. Ніхто із членів правління чи спостережної ради не міг отримувати ніякої винагороди. Оплачуваням бути лише касир, який не мав права голосу при вирішенні питань надання позички. Фінансові операції товариства проводились дуже обережно і полягали, як правило, в отриманні банківського кредиту та наданні позичок своїм членам. Операції залучення коштів на вклади обмежувались, щоб товариство не мало зайвих зобов'язань, і проводились лише в окремих випадках. Крім того, товариства Райфейзена були досить "суворими" щодо поручителів, виробничого використання позик,часної сплати позик та відсотків. Якщо фінансовий стан поручителя похитнувся, товариство вимагало від позичальника запоруки нового поручителя. Коли така вимога не виконувалась, або коли позичка була витрачена не на те, для чого отримувалась, товариство вимагало повернення її в місячний термін. Такі ж заходи могли бути застосовані при порушенні графіка сплати позички та відсотків.

Всі принципи діяльності кредитних товариств Райфейзена були взаємопов'язаними і в комплексі створювали міцну, життєздатну систему кооперативного кредитування селян.

Вищенаведена класична схема діяльності кредитної кооперації могла б бути використаною для організації ефективної системи кредитування фермерства, особистих підприємств господарств та інших приватних форм господарювання аграрного сектора економіки України, а також для налагодження механізму фінансової самопомоги широких верств сільського населення. Для цього в Україні вже виникли певні передумови.

Нині приватні сільськогосподарські товаровиробники не можуть отримати кредит через неможливість надання достатніх гарантій його повернення. Банкіри ж, традиційно вважаючи найбільш надійним видом забезпечення кредиту тверду заставу, не ризикують вкладати свої кошти у сільськогосподарське виробництво, бо та власність, яка є переважної більшості селян, не має відповідної цінності з точки зору кредиторів.

Земля ж, яка в країнах з розвинутою ринковою економікою завжди викликає довіру кредиторів як високоліквідний товар, поки що не може слугувати предметом застави, бо в Україні ще не створено законодавчої бази для іпотечного кредитування.

У цьому “замкненому колі” втрачають і сільськогосподарські товаровиробники, які не можуть отримати кредити й розширити обсяги свого виробництва, і фінансові установи, які не можуть надійно розмістити свої кошти та змушені встановлювати максимальні відсотки на кредити мінімальні відсотки на вклади, щоб забезпечити достатній рівень рентабельності.

Розірвати це “зачароване коло” можна, усвідомивши, що застава не є єдиним надійним видом забезпечення кредиту. Вона — найбільш ефективний засіб при *індивідуальних* кредитах. Світовий та історичний український досвід кредитування села свідчить, що не менш надійним видом забезпечення кредиту може бути кругова поручка при наданні *колективного* кредиту під солідарну майнову відповідальність багатьох людей, які добре знають один одного (на цій ідеї побудована райфайзенівська система кредитування села, яка довела свою життєздатність та ефективність у багатьох країнах світу і в складних соціально-економічних та політичних умовах).

Така схема кредитування нині успішно застосовується окремими кредитними спілками України. Наприклад, кредитна спілка “Каса взаємодопомоги” (м.Полтава) надає кредити фермерам за розробленою системою так званих “позикових кіл”, коли фермери, що є членами кредитної спілки і добре знають один одного, об’єднуються в “позикове коло”, учасники якого несуть солідарну майнову відповідальність перед кредитною спілкою за індивідуально отримані позики. Крім того, кожен з учасників несе перед своїми товаришами, крім матеріальної, ще й моральну відповідальність за своєчасне виконання взятих на себе в межах позикового кола боргових зобов’язань.

Такий механізм забезпечення кредитів фактично є варіантом адаптації принципів сільської кредитної кооперації Райфайзена до роботи міської моделі кооперативної фінансової установи, якою є кредитна спілка. Звичайно, ця практика може бути використаною і банками при кредитуванні приватних сільськогосподарських товаровиробників. Але для кардинального вирішення питання кредитування аграрного сектора необхідно, крім земельної реформи, прийняти єдиний закон “Про кредитну кооперацію” або кілька спеціалізованих законів “Про сільські кооперативні каси”, “Про кредитні спілки”, “Про кооперативні банки та кооперативні фінансові центральні”. Основні підходи до цих законодавчих актів розроблені¹ і потребують якнайшвидшого впровадження на державному рівні. Через розвиток кооперації село може саме собі допомогти. Держава ж зобов’язана допомогти йому це зробити.

*

Акціонування підприємств системи хлібопродуктів

С.В.Дмитрук, аспірант
Інститут аграрної економіки

Головним сегментом сільськогосподарського виробництва України є зернова галузь як стратегічна і високопотенційна завдяки виключно сприятливим природним умовам щодо вирощування зернових культур, а також наявності високого постійного попиту на зернову продукцію на світовому ринку.

¹ Див.: Гончаренко В.В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика. — К.: Наук. думка, 1997. — 240 с.; Гончаренко В.В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика). — К.: Глобус, 1998. — 330 с.